ਲੌਢੇ ਪਹਿਰ ਦਾ ਆਤਮ-ਚਿੰਤਨ

ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ

ਲੌਢੇ ਪਹਿਰ ਦਾ ਆਤਮ-ਚਿੰਤਨ

(ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ 'ਐਨ ਆਫ਼ਟਰਨੂਨ ਵਿਦ ਸੈਲਫ' ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਅਨੁਵਾਦ)

ਕਰਤਾ

ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

ਅਨੁਵਾਦਕ

ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਸੇਲ

ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

©
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ISBN 81-7380-062-6

1994
ਦੂਜੀ ਵਾਰ : 1100
ਮੁੱਲ : 25-00

ਸਰਦਾਰ ਤੀਰਥ ਸਿੰਘ ਐਮ.ਏ., ਐਲ-ਐਲ.ਐਮ., ਰਜਿਸਟਰਾਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਮੈ/ਸ. ਐਡਵਿਨ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਨਾਮਦਾਰ ਖ਼ਾਂ ਰੋਡ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਛਪੀ।

ਕੋਮਲ ਕਮਾਲ ਮੈਂ,
ਆਤਮ ਜਮਾਲ ਮੈਂ,
ਗਗਨਾਂ ਦਾ ਲਾਲ ਮੈਂ,
ਹੱਥ ਲਾਇਆਂ ਪਿਗਲਣਾਂ ।

(ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ 'ਜੰਗਲੀ ਫੁਲ')

ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੀ ਵਿਰਾਟ ਝਲਕ

ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਗਮਨ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਉਦੇ ਹੋਇਆ। ਮਹਾਂ-ਕਵੀ ਧੁਰੋਂ ਵਰੋਸਾਈਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਉੱਚੇ ਨਛੱਤਰਾਂ ਦੀ ਰੱਬੀ ਦਾਤ। ਸਾਗਰ ਦੀ ਤਹਿ ਤੇ ਸਿੱਪੀ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੀ ਗਗਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਸਣ ਵਾਲੀ ਸਵਾਂਤ ਬੂੰਦ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਚਿਰਾਂ ਤਕ ਮੂੰਹ ਖੁੱਲਾ ਰੱਖਦੀ, ਜਦੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਬੂੰਦ ਮਿਲਦੀ, ਸਿੱਪੀ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰ ਡੂੰਘੇ ਸਾਗਰਾਂ ਵਿਚ ਉਤਰ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਉਥੇ ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਉਣਦੀ ਅਖੀਰ ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ। ਮਹਾਂ-ਕਵੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ, ਕਦੀ ਕਦੀ ਵਜਦਾ ਉਹ ਲਿਸ਼ਕਾਰਾ, ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਚੀਰ ਜਾਂਦਾ, ਕਾਲਖ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਚਕਾਂ-ਚੂੰਦ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ਕਾਲੀ ਕੋਇਲ ਦੀ ਬਿਰਹਾ ਸਿਕ ਕੂਕ ਉੱਠਦੀ :

ਜਗ ਮਗ ਕਰਦੀ, ਰੂਹ ਪਈ ਪੁੱਛੇ,
ਪ੍ਰੀਤਮ ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਸਿਧਾਏ।
ਦਸੋ ਵੇ, ਅਹਿੱਲ ਪੱਤਿਓ,
ਕਿਉਂ ਚੁੱਪ ਨੇ ਸਾਏ।

ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਭਾਲ ਕਵੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉਚੀ ਢੂੰਡ ਤੇ ਜਗਿਆਸਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਵੇਦਨਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਮਿੱਠੀ ਕਵਿਤਾ। ਇਉਂ ਪਿਆਰ ਉਚੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਮੂਲ-ਸ੍ਰੋਤ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ-ਪਿਆਪੀ ਏਕਤਾ ਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਦਾ ਸਦੀਵੀ ਧੜਕਦਾ ਇਹਸਾਸ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਗਤੀ-ਭਰਪੂਰ ਹੈ ਤੇ ਕਰਮਸ਼ੀਲ ਵੀ। ਪਰ ਇਹ ਧਰਮ ਦੇ ਨਰਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਦ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰ ਗੂੰਜਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੁੱਤੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਜਗਤ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰਗੀ ਹੀ ਜਗਾ, ਸ਼ਿਵ, ਸਤ, ਸੁੰਦਰ ਪਰਮ ਸੱਤਾ ਦੇ ਐਨ ਸਨਮੁਖ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਨੈਣਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ—ਨੈਣ ਮੁੰਦੇ—ਨੈਣ ਖੋਲੋ, ਤੇ ਅਮਰ-ਸੱਚ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਲਖੋ, ਪੇਖੋ। ਨਿਰੋਲ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਅਨੁਭਵ ਹੈ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਇਹ ਥੋਥੀ ਬਾਂਸ ਦੀ ਪੋਰੀ। ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਕਪਾਟ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜੀਵਨ-ਛੰਭ ਦੇ ਅਨੰਤਾਂ ਤਕ ਪਸਰੇ, ਸਹੰਸਰ ਕੰਵਲ ਝਿਲਮਿਲਾਂਦੇ, ਮਹਿਕ ਵੰਡਦੇ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦੇ। ਆਤਮਾ ਜਾਗ ਪਵੇ ਤਾਂ ਮਹਾਂ ਪੂਰਨਤਾ ਦੀ ਉੱਚੀ ਮੰਮਟੀ ਤੇ ਜਗਦਾ ਸਦੀਵ ਦੀਪ ਆਪਣੇ ਮਿੱਠੇ ਚਾਨਣ ਦੀ ਵਰ੍ਹਦੀ ਫੁਹਾਰ ਵਿੱਚ, ਨਹਾ ਕੇ ਰੂਹ ਨੂੰ ਗੜੂਚ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਅਜਿਹਾ

ਹੀ ਕੁਝ ਕੁਝ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰਹੱਸ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਜਿਸਦੀ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਰੱਬੀ ਨੂਰ ਦਾ ਇਕ ਝਲਕਾਰਾ ਸੀ ਅਜਿਹੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਆਤਮਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਚਮਕਦਾ ਸਿਤਾਰਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਏਸ਼ੀਆਈ ਜਾਂ ਪੂਰਬੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਪੱਛਮੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਤੋਂ ਅਭਿੱਜ ਤੇ ਅਨਜਾਣ ਸੀ। ਸਗੋਂ ਉਸਦਾ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰਾ ਬੋਧ ਸੀ। ਗੇਟੇ, ਕਾਰਲਾਇਲ, ਐਮਰਜਨ, ਵਾਲਟ ਵਿਟਮੈਨ ਤੇ ਤਾਲਸਤਾਇ ਸਭ ਉਸ ਦੇ ਸੰਗੀ ਸਨ ਤੇ ਕੁਝ ਉਸਦੇ ਸਮਕਾਲੀ। ਪਰ ਉਹ ਪੂਰਬ ਦੇ ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਉਭਰਿਆ ਤੇ ਉਸੇ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਧੁਰ ਪੱਛਮ ਤਕ ਪ੍ਰਸਾਰਿਆ, ਫੈਲਾਇਆ ਤੇ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੀ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਕ ਬੰਨੇ ਪੂਰਬੀ ਕਾਵਿ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਬੋਧ ਲੜੀਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ ਉਸ ਮਹਾਨ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ, ਜਿਸਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ, ਉਹ ਜਨਮਿਆ, ਖੇਡਿਆ ਤੇ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ। ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਬੋਧੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਸੂਖਮਤਾ ਦਾ ਇਹਸਾਸ ਜਗਾਇਆ, ਸੁਆਮੀ ਰਾਮ ਤੀਰਥ ਦੇ ਵੇਦਾਂਤ ਦਰਸ਼ਨ ਨੇ, ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਸੁਨਹਿਰੀ ਭੂਮੀ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਵਾਈ ਜਿਸਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਉਚੇਰਾ ਪੜਾਉ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਮਹਾਂ ਕਵੀ, ਸੰਤ ਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਾਰਸ ਛੁਹ ਨੇ, ਇਸ ਰਾਜ-ਹੰਸ ਨੂੰ ਹਰਿਮੰਦਿਰ ਦੇ ਉਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਉਤੇ ਲੈ ਆਂਦਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਆਭਾ ਸਦਾ ਜੁਆਨ ਜਿਸਦਾ ਮਿੱਠਾ ਸੰਗੀਤ, ਅਮਰ ਬਾਣੀ ਦੀ ਅਨਹਦੀ ਗੂੰਜ ਨੂੰ, ਰੂਹ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਰਚਾ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਅਫੁਰ ਧਿਆਨੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚੋਂ ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ, ਅਜਿਹੀ ਅਨੂਠੀ ਕਥਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਤਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵਾਲੇ ਕਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ।

ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਜਪਾਨੀ ਆਦਿ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਪਰ—ਭਰਿਆ ਸਭ ਵਿਚ ਰੂਹ ਦਾ ਨਾਦ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਕਵੀ-ਆਤਮਾ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਤੇ ਪਾਏ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੰਗੀਨ ਬਸਤਰ ਹਨ। ਆਤਮਾ ਸਭ ਵਿਚ ਇਕ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਇਸ ਬਾਹਰੀ ਭੇਦ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਅਸਾਂ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚਲੀ ਵਿਆਪਕ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

'ਲੌਢੇ ਪਹਿਰ ਦਾ ਆਤਮ-ਚਿੰਤਨ' ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ। ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਰਚਨਾ ਕਵੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਦੇ ਪ੍ਰੌਢ ਕਾਲ (ਬਤਾਲੀਵੇਂ ਸਾਲ) ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਪਕੇਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਮਿੱਠੇ ਫਲ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਰੱਸ ਚੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਇਹ ਸਹਿਜ ਆਵੇਸ਼ ਦੀ, ਸਹਿਜ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨੇਮ ਅਨੇਮੀ ਹੈ ਤੇ ਚਾਲ ਵਹਿੰਦੇ ਝਰਨੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ, ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ ਇਹ ਅਨੇਕਤਾ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਤੇ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਅਨੇਕਤਾ ਵਿਚ ਵੇਖਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਦੇ ਉਚੇਰੇ ਆਤਮਿਕ ਪੰਧ ਦਾ ਸਿਖਰਲਾ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਇਹ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਤੇ ਆਤਮ ਪਛਾਣ ਦੁਆਰਾ, ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਅਭੇਦ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸੱਚੀ ਸੁੱਚੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਰਹੱਸ ਦਾ ਪਰਿਚਯ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ

ਇਹ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਭੀ ਨੱਕੋ ਨੱਕ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਬਾਲ ਦੀ ਮਾਸੂਮੀਅਤ ਕਿਸ਼ੋਰ ਦੀ ਚੰਚਲਤਾ, ਯੁਵਕ ਦੀ ਭਰਪੂਰਤਾ, ਬਿਰਧ ਦੀ ਢਲ ਚੁੱਕੀ ਜੁਆਨੀ, ਲਈ ਸਿੱਕਾਂ ਭਰੀ ਤੜਪਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਚਿੱਤਰ ਆਤਮ-ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਸਦਾ ਸੱਜਰਾ, ਮਹਿਕ ਸਦਾ ਤਾਜ਼ੀ ਤੇ ਝੋਲੀ ਜੀਵਨ-ਰਤਨਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ।

ਗਵਾਲੀਅਰ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਸਮੇਂ ਕਵੀ ਨੇ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ 12 ਨਵੰਬਰ, 1922 ਨੂੰ ਇਕ ਮਨੋਹਰ ਵਿਖਿਆਨ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਵਿਖਿਆਨ ਕੀ ਸੀ ਕਵੀ ਦਿਲ ਤੋਂ ਵਹਿ ਰਿਹਾ ਇਕ ਕਾਵਿ-ਫੁਹਾਰਾ। ਸਭ ਸਰੋਤੇ ਵਿਸਮਾਦ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਤੇ ਸਭ ਇਸ ਮਹਿਰ-ਮੀਂਹ ਵਿੱਚ ਨਹਾਤੇ ਗਏ। ਕਿੰਨਾ ਪੁਨੀਤ ਸਮਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ਉਹ! ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਸੁਭਾਗੇ ਹੋਣਗੇ ਉਹ ਸ੍ਰੋਤੇ! ਕਵੀ ਨੇ ਮੁੜ ਉਸ ਕਾਵਿ-ਭਾਸ਼ਨ ਦੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਪੁਨਰ-ਚਿਤਵਨ ਰਾਹੀਂ, ਚਿਤਰਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜੋੜਿਆ ਤੇ ਇਉਂ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਕ ਉੱਤਮ ਕਵਿਤਾ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ।

ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਹਰ ਪੰਕਤੀ ਆਤਮ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਵੀ ਦੀ ਸੂਖਮ ਕੁਦਰਤੀ 'ਮੈਂ' ਦਾ ਜਾਗਿਆ ਤੇ 'ਅਸੀਂ' ਵਿਚ ਰਚਿਆ ਇਹਸਾਸ, ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਦੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਪਵਿਤਰਤਾ ਤੇ ਪੁਨੀਤਤਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਬਾਗ ਦੇ ਖਿੜੇ ਗੁਲਾਬਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ, ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿਚ ਝਾਕਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਿੰਨਾ ਉਚਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਤਮਾ ਦਾ ਮੁਨਾਰਾ, ਜਿਥੇ ਖਲੋ ਅਸੀਂ ਤ੍ਰੈ-ਗੁਣਾਤੀਤ ਤੇ ਤ੍ਰੈਕਾਲਾਤੀਤ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਅਨੰਤਤਾ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁੰਮੇ ਗੁੰਮੇ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਗੁੰਮੇ ਗੁੰਮੇ ਪਰ ਜਾਗੇ ਜਾਗੇ। ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਕੁਆਰੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਆਦਿ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਵੀ ਮਹਾਂ ਪੁਲਾੜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਸਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਇਹ ਹੁਣ ਦੇ ਛਿਨ ਤੋਂ ਵੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਆਤਮ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਕਵੀ ਨੇ ਹੁਣ ਦੇ ਪਲ ਨੂੰ ਫੜਨ ਦਾ ਹੀ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਤਮ ਚੇਤਨਤਾ ਦੇ ਭਖਦੇ ਕਾਵਿ-ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਉਹ ਇਉਂ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਸਾਵਣ ਮਾਹ ਦੇ ਸੁਰਮਈਂ,
ਸੰਦਲੀ ਬੱਦਲ ਲੰਘਦੇ,
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ;
ਆਪਣੀਆਂ ਮਧੁਰ-ਤਰਲ ਧੁਨਾਂ ਛੇੜਦੇ;
ਬਿਜਲੀ ਚਮਕਦੀ ਤੇ ਗਰਜ ਉਠਦੀ,
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ;
ਗੁਲਾਬਾਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਦਾ।

ਪਰ-ਇਸ ਜਾਗੀ ਹੋਈ ਆਤਮਕ ਚੇਤਨਤਾ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਪਿਆਰ-ਛੁਹ

ਲਈ ਸਿੱਕ ਵਿੱਚ ਲੁਕੀ ਪਈ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਤਦਰੂਪਤਾ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ ਲਈ ਤਾਂਘਦੀ ਹੈ :

ਵੱਡੇ ਚਿੱਟੇ ਕੰਵਲ;
ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ,
ਮੈਂ ਮਕਰੰਦ ਦੀ ਜਾਚਕ;
ਮਧੂ-ਮੱਖੀ
ਰਾਤ ਪਈ;
ਮੈਨੂੰ ਕੱਜਣ ਦੇ ਕੇ ਢੱਕ ਲਏ
ਆਪਣੇ ਕੋਮਲ ਉਧੇ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ;
ਤੇ ਸਮਾ ਲਏ ਮੈਨੂੰ
ਆਪਣੀ ਮਹਿਕ ਭਰੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ।

ਇਸ ਅਮੀਰ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਅਮਰ ਤੱਤਾਂ ਤੇ ਅਟੱਲ ਸਚਾਈਆਂ ਦੇ ਵਡਮੁੱਲੇ ਨਗੀਨੇ ਜੜੇ ਪਏ ਹਨ । ਇਹ ਕਵੀ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਕਾਵਿ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਸੁਤੇ ਸਿੱਧ ਤੇ ਸਵੈ-ਸਪੱਸ਼ਟ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸੁੰਦਰਤਾ ਕੀ ਹੈ ? ਕਵਿਤਾ ਕੀ ? ਤੇ ਪਿਆਰ ਕੀ ? ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਅਨੁਭਵ ਕਿਉਂ ਗੂੰਗਾ ਤੇ ਮੂਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ? ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਅਨੰਤ ਦਾ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ ? ਸੰਸਾਰਕ ਗਿਆਨ ਕਿਉਂ ਸਸੀਮ ਹੈ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਗਿਆਨ ਕਿਉਂ ਅਸੀਮ ਹੈ ? ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਕੀ ਹੈ ? ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਕਵੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਮੈਂ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਦੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਹਿਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਦੇ ਸਕਾਂ । ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੇ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਇਹਸਾਸ ਹੈ । ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੀਆਂ ਤਰੁੱਟੀਆਂ ਨਿਰੋਲ ਮੇਰੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਤੇ ਗੁਣ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹਨ । ਵਰਦਾਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਿਵੇਂ ਅਜਿਹੀ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਤਿਵੇਂ ਇਸ ਦੇ ਕੋਲ ਖਲੋ ਸਕਣਾ ਵੀ ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ । ਘਟੋ ਘੱਟ ਇਸ ਅਨੁਵਾਦ ਰਾਹੀਂ ਮੈਂ ਮਹਾਂ-ਕਵੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਉਸ ਦੀ ਛੁਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੇਗਾ ਉਹ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਮਹਾਂ-ਕਵੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਤੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਸਕਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ । ਦੋ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 'ਰਾਜ ਹੰਸ' ਤੇ 'ਕੋਇਲ' 'ਤ੍ਰਿੰਝਣ-ਭੈਣਾਂ' ਵਿਚੋਂ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵੀ ਪਹਿਲੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਤੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਪੂਰਕ ਹੈ ।

ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਸੇਲ

ਲੌਢੇ ਪਹਿਰ ਦਾ ਆਤਮ-ਚਿੰਤਨ

ਤੁਸਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਦੋਂ ਫੜਿਆ;
ਜਦ ਬਿਰਧ-ਵਰੇਸ ਦੇ ਛਿਣ,
ਮੇਰੇ ਤੇ ਆ ਛਾਏ ।
ਤੁਹਾਨੂੰ,
ਇਹ ਗੱਲ
ਭਾਵੇਂ ਬੜੀ ਵਚਿੱਤਰ ਜਾਪੇ,
ਪਰ—
ਮੈਂ ਹੁਣ ਹੋਇਆ;
ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਛਿਣਾਂ ਦੀ;
ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਆਦੀ ।
ਜੋ
ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ;
ਮੈਨੂੰ ਛੂੰਹਦੇ,
ਕਦੀ ਮੈਨੂੰ ਜਗਾਉਂਦੇ
ਤੇ ਫਿਰ ਸੁਲਾਉਂਦੇ-
ਕਦੇ ਮੇਰੇ ਸੰਗ ਖੇਡਦੇ;
ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ।
ਸਮੂਹ ਜੀਵਨ ਦੇ ਚੱਕਰ,
ਨਹੀਂ ।
ਕਈ ਜੂਨਾਂ ਦੇ ਇਕੋ ਵਿਚ,

ਇਕੋ ਜੂਨ ਦੇ ਕਈਆਂ ਵਿਚ—
ਇਨ੍ਹਾਂ ਛਿਣਾਂ ਵਿਚ;
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸੰਪੂਰਨ।

ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ—
ਉਹ ਬੁੱਢੀਆਂ ਪੈੜਾਂ,
ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ,
ਪਰ—
ਮੈਂ ਵੇਖਦਾ,
ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਨਵੇਂ,
ਪਿਛਲੇ ਤੇ ਅਗਲੇ;
ਪਹੀਏ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਵਾਂਗ
ਸਭ ਨਿਰੰਤਰ,
ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਪਰਤਦੇ।

ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਸੀ;
ਹੈ ਤੇ ਹੋਵੇਗਾ,
ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤੁਰਦਾ;
ਮੇਰਾ ਭਵਿਖਤ-ਪੰਧ
ਮੇਰੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ
ਕੁੰਡਲ ਮਾਰੀਂ ਬੈਠਾ;
ਜਾ ਮਿਲਦਾ, ਉਸ ਸਿਰੇ ਨੂੰ,
ਖੜਾ ਜੋ ਮੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ।

ਯਾਤਰੀ ਦਾ ਪੰਧ;
ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਭਾ ਮੰਡਲ ਬਣ

ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤਕ;
ਮੇਰੇ ਦੁਆਲੇ;
ਚੱਕਰ ਲਾਉਂਦਾ।
ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਗੀਤ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ;
ਸਮਾਇਆ ਰਹਿੰਦਾ।

ਕਈ ਵਾਰ ਬਾਲਪਣ ਮੈਨੂੰ;
ਆ ਘੇਰਦਾ,
ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ,
ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ;
ਬਤਾਲੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵੀ;
ਇਕ ਨੰਨ੍ਹਾ ਬੱਚਾ,
ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲੇਟਿਆ
ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਲ ਨਾਲ;
ਮੈਨੂੰ ਕੱਜਿਆ।
ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਚਿੱਟੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ;
ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ ਫੜੀ
ਜੀਵਨ ਸੋਮਿਆਂ ਨੂੰ;
ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾਈ;
ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਸੋਤ 'ਚੋਂ
ਪਿਆਰ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਂਦਾ।

ਇਉਂ ਮੈਂ ਧਰਤੀ ਤੇ ਅੰਬਰ ਦੇ;
ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿਚ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ,
ਲੇਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ,
ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ;

ਲੱਭ ਲੈਂਦਾ
ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ।

ਫਿਰ ਮੇਰਾ ਲੜਕਪਨ,
ਮੈਨੂੰ ਆ ਫੜਦਾ ।
ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ;
ਅੱਲ੍ਹੜ ਮੂਰਖਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ,
ਮੈਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਖਿੜ ਉਠਦਾ
ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਵਾਰ ਇਸਨੂੰ;
ਮੁੜ ਸਦਾ ਲਈ
ਮਾਨਣਾ ਹੋਵੇ ।
ਇਥੇ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ;
ਉਹ ਪੱਕੀ ਫਸਲ ਮਿਲਦੀ,
ਜਿਸਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ;
ਘੱਟ ਹੀ ਸਾਂਭਦੀਆਂ ।
ਪੋਸਤ-ਫੁੱਲਾਂ
ਬੁਲਬੁਲਿਆਂ,
ਪੱਥਰ ਗੀਟਿਆਂ ਨੂੰ;
'ਕੱਠਾ ਕਰਦਾ,
ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦਾ
ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਲੱਦਿਆ;
ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਨਾਲ ਫੁੱਟ ਫੁੱਟ ਪੈਂਦਾ,
ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ;
ਹਰ ਵਸਤ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ,
ਮੈਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲੈਂਦਾ ।

ਜਵਾਨੀ ਮੇਰਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦੀ;
ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੈਂ;
ਇਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ,
ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਬੇਕਰਾਰ;
ਨਿਰੰਤਰ ਤੜਪਣੀ

ਇਕ ਛਿਣ ਵਿਚ;
ਮੈਟੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਨੂੰ;
ਲਾਲ, ਪੱਕੇ ਹੋਏ;
ਰਸ-ਭਰਪੂਰ ਫਲ ਵਾਂਗ;
ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ।

ਮੈਂ ਜਵਾਨੀ ਦੇ,
ਇਸ ਤੇਜ ਉਡ ਰਹੇ ਛਿਣ ਨੂੰ,
ਪਤਝੜ ਦੀ ਰੁੱਤੇ;
ਹਰੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਝੁੰਡਾਂ ਵਿਚ;
ਅਧ-ਕੱਜੇ
ਸੋਨ-ਰੰਗੇ
ਲਟਕਦੇ ਸੰਗਤਰਿਆਂ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਵਾਂਗ,
ਜੋ
ਆਪਣੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਭਾਰ ਨਾਲ;
ਟਹਿਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ,
ਝੁਕਾ ਲੈਂਦਾ;
ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ।

ਗੁਲਾਬੀ ਬੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਵਾਲੀ ਜਵਾਨੀ,

ਅਮੀਰ, ਗਰੀਬ
ਦੋਹਾਂ ਲਈ;
ਪ੍ਰਭੂ ਆਗਮਨ ਸਮਾਨ।
ਪਰ—ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ,
ਉਦੋਂ ਨਿਰੋਲ ਆਪਣਾ ਸਮਝਦਾ;
ਜਦ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ;
ਭਰਪੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ।

* * *

ਮੇਰੀ ਬਿਰਧ-ਵਰੇਸ ਦੇ ਛਿਣ,
ਧਾਰੀਦਾਰ ਝੁਰੜਾਏ,
ਦਾਨੇ ਤੇ ਹਿਸਾਬੀ;
ਨਿਚੋੜੇ ਨਿੰਬੂ-ਹਾਰ
ਸੁਗੰਧੀ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੱਖਰੀ।
ਪਰ
ਵਿਹੂਣੇ ਇਹ ਉਸ ਰਸ ਤੋਂ;
ਜਿਸ ਨਾਲ
ਮੇਰੀ ਦੈਵੀ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ,
ਨੱਕੋ ਨੱਕ ਭਰਪੂਰ ਰਹਿੰਦੀ।

ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਅਸੰਖ,
ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਛਿਣਾਂ,
ਅਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਮਾਰਗ,
ਜਲ ਪੌਣਾਂ
ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਗਾਉਂਦੇ;
ਤੀਰਥ-ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ;
ਪੰਧ ਸਮਾਨ;

ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਖੜਾਕ
ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦਾ ।

*　　　*　　　*

ਤੁਸਾਂ ਮੈਨੂੰ,
ਅਕਾਸ਼ ਦੇ ਛਤਰ ਥੱਲੇ;
ਖੁਲ੍ਹੀ ਪਵਨ ਵਿਚ,
ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦੇ;
ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ।

ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ;
ਘਟ ਹੀ ਪਤਾ ਰਹਿੰਦਾ,
ਕਿ ਮੈਂ ਕਿੱਥੇ ਖੜਾਂ ?
ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਦੇ ਗੁੰਬਦ ਵਿਚ;
ਜਾਂ ਅੰਬਰ ਦੇ ਗੁੰਬਦ ਹੇਠ ?

ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਅਨੰਤ ਵਿਚ,
ਉਡ ਜਾਂਦਾ ।
ਕੀ ਹੋਇਆ,
ਜੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਟੀ-ਗੱਡੇ ਪੈਰ;
ਮੈਨੂੰ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਜਕੜੀ ਬੈਠੇ ।

ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ,
ਮੇਰਾ ਆਪਾ ਕਿਹੜਾ ?
ਇਹ ਸਰੀਰ
ਜਾਂ
ਉਹ ਅਸਰੀਰੀ ਅਨੰਤ;

ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ
ਇੰਜ ਲਗਦਾ, ਜਿਵੇਂ
ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ।
* * *

ਜਦ ਮੈਂ ਲੜਕਪਨ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ,
ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ;
ਜਾਨਣ ਲਈ ਵਿਆਕੁ ਨ ।
ਆਖਰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ
ਸਾਡੀ ਇੱਛਾ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ;
ਹੋਰ ਹੈ ਵੀ ਕੀ ?
ਛੁੱਟ ਇਸ ਤੋਂ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ
ਲਗਾਤਾਰ ਟੋਹ ਟੋਹ ਕੇ;
ਅਸੀਂ ਲੱਭ ਲਈਏ;
ਉਹ ਚਾਨਣ;
ਜੋ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਛੁੱਪਿਆ ।

ਸਭ ਸਾਥੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗ,
ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਗੁਫਾ ਵਿਚ;
ਚਕਮਾਕ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਜੋੜਾ,
ਲੱਭ ਸਕਦਾ;
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਗੜ 'ਚੋਂ;
ਚੰਗਿਆੜੀਆਂ ਮਚਾ;
ਜਗਾ ਸਕਦਾ,
ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਦੀਪ ਨੂੰ
ਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਲੋਅ ਵਿਚ, ਮੈਂ;
ਝਲਕ ਪਾ ਸਕਦਾ;

ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਦੇ ਪਵਿਤਰ ਮੰਦਰ ਵਿਚ;
ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ।

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤ੍ਰ ਵਿਚ,
ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ;
ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ,
ਬਾਹਰ ਵਲੋਂ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਵਸਤੂ,
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ।
ਮੈਂ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਉਛਲਿਆ,
ਤੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ;
ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੇ ਤੱਥਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆ ਘੁੱਟਿਆ;
ਪਰ ਮੈਂ ਜਾਤਾ,
ਹੈ ਇਹ ਸਭੋ ਮਿਥਿਆ ।

ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸਾਹ ਲੈਣ ਲਈ ਭੀ,
ਥਾਂ ਬਾਕੀ ਨਾ ਰਿਹਾ;
ਨਾਮ, ਤਿੱਥੀਆਂ, ਯੋਜਨਾਵਾਂ, ਗੋਂਦਾਂ,

ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਸੋਚਾਂ,
ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ;
ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਭੀੜਾਂ ਵਾਂਗ,
ਏਧਰ ਉਧਰ ਬੇਥਈਆਂ;
ਨੱਸੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ;
*   *   *
ਪਰ
ਕੋਈ ਵੀ ਕਦਮ;
ਸਦਾ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ—

ਕੋਈ ਵੀ ਪਾਪ;
ਆਪਣੇ ਪੁਨੀਤ ਮਨੋਰਥ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ—
ਕੋਈ ਵੀ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਚੁੱਕਦਾ ਨਹੀਂ
ਆਤਮਾ;
ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਟੀਚੇ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੀ।
ਅਜਿਹੀ ਵਿਦਿਆ ਵੀ,
ਇਕ ਆਤਮ-ਪੰਧ—
ਜਿਸਨੇ ਹਾਲੀ ਸ਼ੁੱਧ ਗਿਆਨ ਦਾ ਰੂਪ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਧਾਰਿਆ।

ਇਹ ਤਾਂ;
ਇਕ ਭੁੱਖ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ,
ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੀ ਨਵਿਰਤੀ ਲਈ;
ਰੋਟੀ ਲੋੜਦੀ।
ਭੁੱਖ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ;
ਤਾਂ ਹੋ ਗਈ;
ਪਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ
ਇਹ ਇਕ;
ਉਧੜ ਗੁਧੜਾ ਪਦਾਰਥ।

ਜਿਸਨੂੰ ਉੱਨਾਂ ਚਿਰ;
ਆਪਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ;
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਤਕ ਉਹ;
ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਮਿਟਾ ਕੇ,
ਮੇਰੇ ਖੂਨ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ;
ਭਾਗ ਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ।
*   *   *

ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ,
ਇਕ ਸਮਾਂ ਆਉਂਦਾ;
ਜਦ ਭਾਰੇ ਪੁਸਤਕਾਲਿਆਂ ਨੂੰ,
ਦਰਵਾਜਿਓਂ ਬਾਹਰ;
ਸੁੱਟਣਾ ਪੈਂਦਾ ।
ਤਾਂ ਜੁ
ਚਮਕਦਾਰ ਧੁੱਪ ਦੇ;
ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਲਈ
ਲੁੜੀਂਦੀ ਥਾਂ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕੇ ।
ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਕਿਤਾਬੀ ਗਿਆਨ-ਭੰਡਾਰ ਨੂੰ,
ਬਾਹਰ ਸੁੱਟਣਾ ਪੈਂਦਾ;
ਕਿਉਂ ਜੋ ਏਨਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ,
ਸਾਡੇ ਅੰਦਰੋਂ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ
ਕਰੂੰਬਲਾਂ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ-ਪੁੰਗਾਰੇ ਵਿਚ;
ਰੋਕ ਪਾਈ ਰੱਖੀ ।

ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਨੂੰ,
ਦੇਸ਼ ਤੇ ਕਾਲ;
ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ
ਸੁਰਖਰੂ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ,
ਤਾਂ ਜੋ
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਅਨੰਤ ਦੀ;
ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਨੂੰ ਸਮੋਇਆ ਜਾ ਸਕੇ;

ਗਿਆਨ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ

ਇਸ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਅਨੰਦ;
ਇਸਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਅਮੀਰੀ;
ਇਸਦੀਆਂ ਮਹਾਨ
ਪ੍ਰੇਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ।

ਆਖਰ ਦਮ ਲੈ;
ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇ,
ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ
ਮੁਕਤ ਹੋ
ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਿਚਾਰ,
ਆਪਣੀ ਸਿਮਰਣ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ,
ਧਰੀਆਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ
ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਉਗਮਦੇ।
ਉਹ ਅਨੰਤ ਭੂਮੀ ਵਿਚੋਂ ਫੁਟਦੇ,
ਉਵੇਂ ਹੀ
ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ-ਪਰ੍ਹੇ ਔਹਨਾਂ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਨੂੰ,
ਉਪਰ ਆਉਂਦੇ ਵੇਖਦੇ।

ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਾਂਗ,
ਇਹ ਹੁਣ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ,
ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਬੱਝੇ
ਸੰਗੀਨ ਦੀ ਨੋਕ ਤੇ;
ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਤਰਕ ਦੀ
ਅਨੁਮਾਨ ਸੰਗਲੀ ਵਿਚ;
ਜਕੜੇ ਆਉਂਦੇ।
ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ;

ਆਪਣੇ ਆਪ ਆ ਜਾਂਦੇ
ਜਿਵੇਂ ਅੰਤਰੀਵ ਯਥਾਰਥ ਦੀਆਂ
ਵਸਤਾਂ।
ਆਪਣੇ ਹੀ ਨੇਮਾਂ ਨਾਲ
ਵਿਕਸਤ ਹੋ;
ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਕੋਲ
ਆ ਖਲੋਂਦੇ।
ਫਿਰ ਭੀ ਅਚੰਭਾ ?
ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਸਪਰ ਜੁੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ?

ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਗਾਲਿਬ ਹੀ ਸੀ
ਜਿਸ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ
ਲੇਟਿਆਂ ਹੋਇਆਂ,
ਖਿਲਰਿਆਂ ਤਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ;
ਆਖਿਆ—
"ਗਗਨ ਵਿਚ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ;
ਪਸਰੀ ਇਹ ਲੀਲਾ—
ਕਿਸੇ ਦਾਨਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸੋਚੀ ਕ੍ਰਿਤ,
ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।"

ਉਰਦੂ ਕਵੀਆਂ ਨੇ,
ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਸ ਸਜੀਵ ਤਰੰਗ ਨੂੰ,
ਪਛਾਣ ਕੇ ਹੀ;
ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ੇਅਰ ਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ,
ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਰਖਿਆ।
ਹਾਫ਼ਜ਼ ਆਪਣੇ ਸ਼ਿਅਰਾਂ ਨੂੰ,

ਦੁਰਅਫਸ਼ਾਨੀ
ਅਰਥਾਤ ਮੋਤਿਆਂ ਦੀ ਛਹਿਬਰ ਕਹਿੰਦਾ ।

ਕੁਦਰਤੀ ਵਸਤਾਂ,
ਜੋ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ
ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜਤਾ ਨੂੰ,
ਕਾਇਮ ਰੱਖੀ;
ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੇ, ਅੱਡ ਅੱਡ ਖੜੀਆਂ ।

ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ
ਤਰਕ-ਮੂਲਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ;
ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ
ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ,
ਮੈਂ ਊਸ਼ਾ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾ ਸਾਹਵੇਂ ਬੈਠ,
ਨਵੇਂ ਆਉਂਦੇ ਖੇੜਿਆਂ ਦੇ ਆਗਮਨ ਨੂੰ ਤੱਕਦਾ ।
ਜਦ ਉਹ ਖਿੜਦੇ;
ਖਿੜਦਾ—
ਜਦ ਉਹ ਬੰਦ ਹੁੰਦੇ;
ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ।
ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਚਾਰ ਸੰਗ,
ਖਲੋ ਸਕਣਾ
ਅਨੰਦ ਦੀ ਉਹ ਘਟਨਾ;
ਜੋ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੀ;
ਵਾਪਰ ਸਕਦੀ,
ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ।
ਮੇਰਾ ਵਿਚਾਰ

ਆਪਣੀ ਹੀ ਰੁੱਤ,
ਥਾਂ ਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਦੀ ਚੋਣ;
ਕਰ ਲੈਂਦਾ ।
ਹੁਨਾਲ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ,
ਸਿਆਲ ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ।

* * *

ਇੰਜ
ਸਭ ਵਸਤਾਂ;
ਬ੍ਰਿਛਾਂ-ਹਾਰ ਉਗਮਕੇ,
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ;
ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਰਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ;
ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਦੀ ਹਿੱਕ 'ਤੇ
ਜਾਨਵਰ
ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਈ,
ਤਾਂਘਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ।

ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਮੈਂ
ਉਸ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦਾ
ਜਿਹੜੀ ਸਦਾ ਇਥੇ ਹੀ,
ਆਪਣੇ ਮਧੁਰ ਸੰਗੀਤ ਦੀ
ਬੇ-ਖੁਦੀ ਵਿਚ;
ਸੁਣਾਈ ਦੇਂਦੀ

* * *

ਮੈਂ ਵਧੇਰਾ ਸਮਾਂ,
ਉਸ ਨੀਲੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਅਕਾਸ਼ ਨਾਲ;
ਭਰਪੂਰ ਰਹਿੰਦਾ,

ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਕਾਮਨ-ਹਾਰ
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਤੇ ਬਾਹਰ;
ਛਾਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ।
ਇਹੋ ਕਾਰਨ !
ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ,
ਮੈਂ ਇਸ ਝਾਉਲੇ ਹੇਠਾਂ,
ਏਨਾਂ ਦਬ ਜਾਂਦਾ
ਕਿ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ—
ਕਿ ਇਹ ਨੀਲਾ ਅਕਾਸ਼,
ਮੇਰਾ ਸਿਰ !
ਜਾਂ ਮੇਰਾ ਸਿਰ
ਨੀਲਾ ਅਕਾਸ਼ !

ਮੈਂ ਸੋਚਾਂ ਦੇ
ਪ੍ਰਚਲਤ ਅਮਲਾਂ ਨੂੰ,
ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਂਦਾ
ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਂ ਕਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਆਉਂਦਾ ।
ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ,
ਖਾਲੀ ਕਰ ਦੇਣ ਦੇ;
ਸਦਗੁਣ ਉਤੇ ਹੀ;
ਅਮਲ ਕਰਦਾ
ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ,
ਤਟ-ਰਹਿਤ ਅਕਾਸ਼ ਦੇ ਸਿਰੇ ਵੱਲ,
ਪਸਾਰ ਦਿੰਦਾ ।
ਵਗਦੀ ਨਦੀ ਦੇ,
ਕੰਢੇ ਬੈਠ—

ਵਾਦੇ ਤਲ ਤੇ;
ਲਹਿਰਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਤੱਕਦਾ
ਤੇ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰ 'ਤੇ ਲੇਟ,
ਤਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਛੁਪਣ-ਛੁਹਤ ਖੇਡਦਾ।
ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਸੋਚ ਹੀ ਕੀ ਸਕਦਾ—
ਜਦੋਂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ;
ਅਚਨਚੇਤ ਮੈਨੂੰ ਆ ਘੇਰਦੀ।

*　　*　　*

ਕੇਵਲ ਮੇਰੀ ਜਵਾਨੀ ਦੇ,
ਸੂਹੇ ਪੱਕੇ ਛਿਣ;
ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇਂਦੇ
ਤੇ ਮੈਂ ਭਾਵਾਵੇਸ਼ ਵਿਚ;
ਥਰਥਰਾ ਉਠਦਾ।

ਸਾਵਣ ਮਾਹ ਦੇ
ਸੁਰਮਈ,
ਸੰਦਲੀ ਬੱਦਲ ਲੰਘਦੇ—
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ
ਆਪਣੀਆਂ ਮਧੁਰ—ਤਰਲ ਧੁਨਾਂ ਛੇੜਦੇ
ਬਿਜਲੀ ਚਮਕਦੀ ਤੇ ਗਰਜ ਉਠਦੀ
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਗੁਲਾਬਾਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਦਾ।

ਜਦੋਂ ਇਹ ਰੁੱਤ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਂਦੀ,
ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਵੀ ਅਹਿੱਲ;
ਖੜਾ ਰਹਿੰਦਾ
ਤਾਂ ਜੋ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ,

ਇਸ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਨੂੰ;
ਮਾਣ ਸਕਾਂ ।

ਮੈਂ ਫਿਰ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ
ਸ੍ਰਿਸ਼ਠੀ ਦੀ ਛਿਨ-ਭੰਗਰਤਾ ਨੂੰ;
ਵਹਿਸ਼ੀਆਂ-ਹਾਰ ਘੁੱਟ ਕੇ,
ਫੜ ਲੈਂਦਾ
ਤਾਂ ਜੋ ਸੁਹੱਪਣ ਦੀ ਅਨੰਤਤਾ ਨੂੰ;
ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਘੁੱਟ ਸਕਾਂ ।

ਮੈਂ ਤਾਰੇ ਨਿਘਾਰ ਜਾਂਦਾ,
ਨਿਰੋਲ ਪੁਲਾੜ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦਾ
ਸਮੱਸਤ ਕਾਲਾਂ ਨੂੰ
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ
'ਕੱਠਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ।
ਮੈਂ
ਪੌਣ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਅਗਨੀ ਨੂੰ,
ਪਹਿਨਣ ਲਈ ਉਠਦਾ ।
ਮੈਂ ਹਰ ਰਸਤੇ 'ਚੋਂ;
ਬਾਹਰ ਨੱਠ ਉਠਦਾ
ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ,
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ;
ਬੈਠਿਆਂ ਲੱਭ ਸਕਾਂ ।

ਮੈਂ ਮੁੜ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ,
ਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ

ਮੁਕਤ ਕਰਦਾ
ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਸਦਾ,
ਉਸਦੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਿਚ ਘੁਟਿਆ ਵੇਖਦਾ,
ਜੋ ਕਿਸੇ ਮਹਾਂ ਅਨੰਦ ਵਿਚ;
ਮੇਰੇ ਦੁਆਲੇ
ਪੀਡੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ।

*　　*　　*

ਆਹ !
ਮਨੋਵੇਗਾਂ ਦਾ ਝੌਲਾ
ਮੈਨੂੰ ਆ ਘੇਰਦਾ।
ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਘੁਟਨੀ ਵਿਚ,
ਮੈਂ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦਾ,
ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ—
ਮੈਂ ਪਿਘਲ ਜਾਂਦਾ, ਮੈਂ ਪਿਘਲ ਜਾਂਦਾ;
ਜਿਵੇਂ ਸਾਗਰ ਵਿਚ;
ਬਰਫ ਦਾ ਗੋਹੜਾ।
ਮੈਂ ਡਿਗ ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ, ਮੈਂ ਡਿਗ ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ,
ਜਿਵੇਂ ਵਹਿੰਦੇ ਪਾਣੀ ਤੇ
ਚੰਦ ਦੀਆਂ ਰਿਸ਼ਮਾਂ।

*　　*　　*

ਕੀ—ਸਭ ਹੈ ਮੈਂ ਵਿਚ;
ਜਾਂ
ਮੈਂ ਸਭ ਵਿਚ।

*　　*　　*

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੂਛਾਵੇਂ ਤੋਂ,

ਬਾਹਰ ਉਠਦਾ
ਤੇ ਸਭ ਚਾਨਣ;
ਮੇਰੀ ਛੁਹਲੀ ਘੁਟਣੀ ਵਿਚ ਆ ਸਮਾਂਦਾ ।
ਮੇਰੀ ਅਸਲੀ ਵਿਦਿਆ,
ਸਾਰੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਾਮੱਗਰੀ ਦੇ
ਲੈਯ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ,
ਅਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ।

ਮੈਂ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੱਖਰ,
ਸਾਰੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ;
ਅਣਸਿੱਖ ਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ।

ਆਤਮ ਤਿਆਗ 'ਚੋਂ
ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਿਆ,
ਜਿਸਨੂੰ ਅਨੰਤ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੰਗੀਤ—
ਪ੍ਰਿਯਤਮ
ਮਧੁਰਤਮ
ਤੇ ਸੁੰਦਰਮ
ਕਹਿਕੇ ਪਿਆਰਦਾ ।

* * *

ਕੀ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸੀ !
ਕਿ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਲਭ ਲਿਆ ?
ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ—
ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸਦਾ ਭਾਲੀਦਾ,
ਸਦਾ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ,
ਉਸਦਾ ਨਵਾਂ ਨਾਮ ਧਰੀਦਾ;

ਤੇ ਉਸਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰੀਦਾ।

ਵਾਹ ! ਵਾਹ !
ਸਦਾ ਤੇਰੀ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ।
ਇਹੀ ਸਦੈਵ ਆਦਿ,
ਇਹੀ ਸਦੈਵ ਅੰਤ !

ਦਮਕਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵਾਲੀ;
ਅਤਿ ਕੋਮਲ ਵਿਹਲ;
ਮੇਰੀ ਉਹ ਸਦੀਵੀ ਸਖੀ—
ਜਿਥੇ ਗਿਆਨ, ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸੇਵਾ-ਭਾਵ,
ਉਸ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ
ਰੂਪ ਧਾਰਦੇ—
ਜੋ
ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਰਚਦਾ ਤੇ ਨਿਘਾਰਦਾ,
ਪਰ—ਉਸਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਸਮੇਂ;
ਮੈਂ ਮਰ ਜਾਂਦਾ।

*　　　*　　　*

ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਝੁੱਗੀ ਵਿਚ,
ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਰਹਿੰਦਾ
ਕਖਾਂ ਦੇ ਵਿਛੌਣੇ 'ਤੇ ਲੇਟਦਾ।
ਜਦ ਸਾਰਾ ਨਗਰ
ਧੂੜ-ਵਲ੍ਹੇਟੀ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਊਂਘਦਾ,
ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ;
ਉਚਾ ਉਠਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦਾ
ਤ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ

ਮੇਰੀ ਝੁੱਗੀ ਤੇ ਵਿਛੌਣਾ ਉਠ ਖਲੋਂਦੇ ।
ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਲਗਦਾ—
ਮੇਰਾ ਘਰ, ਅਗਨ-ਥੰਭਾਂ ਉਤੇ;
ਸਵਾਰ ਹੋ,
ਤਾਰੇ-ਹਾਰ
ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲਾਂ ਤੇ
ਸਭ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਖੁਆਰੀ ਤੋਂ,
ਉੱਚਾ ਉੱਠਦਾ ।

*   *   *

ਏਥੇ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ;
ਨਿਰੋਲ ਕਵਿਤਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ।
ਕੀ ਅਸਾਂ ਗੇਟੇ ਨੂੰ,
ਇੰਜ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆਂ :—
"ਆਓ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਾਂ
"ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਰਵੁਚ ਕਰਤੱਵ ਕੀ ?
"ਕਿਸੇ ਜਗਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ—
"ਇਹ ਸਭ ਮੇਰੀ ਰਚਨਾ ।
"ਇਹ ਮੈਂ ਹੀ ਸਾਂ;
"ਜਿਸਨੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ,
"ਸਾਗਰ 'ਚੋਂ ਉਪਰ ਲਿਆਂਦਾ ।
"ਚੰਦਰਮਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਵਰਤਨਸ਼ੀਲ-ਮਾਰਗ;
ਮੇਰੇ ਸੰਗ ਹੀ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ।"

ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਕੁਸ਼ਲਤਾ,
ਇਸੇ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲੁਕੀ ਪਈ;
ਉਹ ਲੋਕ ਮਹਾਨ —

ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਵਿਹਲ ਦੀ;
ਸਰਵੁੱਚ ਅਮੀਰੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ।
ਜਿਹੜੀ ਸਿਰਜਨਾ ਦੇ ਦੈਵੀ ਅਨੰਦ ਨਾਲ;
ਤਰੰਗਤ ਹੁੰਦੀ ।
ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਚ-ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖੋਪਰੀਆਂ
ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪੀੜਾ ਨਾਲ,
ਦੁਖਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ।

ਪਰ–ਇਸਦੇ ਟਾਕਰੇ
ਮੈਂ
ਅਣਪੜ੍ਹ ਕਿਸਾਨ-ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ;
ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੀਆਂ ਹਾਰ
ਆਤਮ ਪਛਾਣ ਦੀ;
ਦੈਵੀ ਅਨੁਭਵੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ;
ਫਿਰਦੀਆਂ ਤੱਕਿਆ ।
ਮੈਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਅੱਖੀਂ;
ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮਧੁਰ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ;
ਪੰਛੀਆਂ–ਹਾਰ
ਥਰ-ਥਰਾਂਦੇ ਵੇਖਿਆ ।
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਬਦਨ,
ਪਵਨ ਤੇ ਚਾਨਣ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਛੁਹ ਨਾਲ,
ਕੰਬਦਾ ।

ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ,
ਮਰਦਾਂ ਤੇ ਤੀਵੀਆਂ ਦੀਆਂ;
ਧੜਕਣਾਂ—

ਰਾਧਾ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਗੀਤ ਅਲਾਪਦੀਆਂ,
ਅਨੰਤ ਸੁਹੱਪਣ ਦੇ,
ਕੋਮਲ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਵੰਡਦੀਆਂ;
ਇੰਜ ਲਗਦੀਆਂ—
ਜਿਵੇਂ ਲਹਿੰਦਾ ਸੂਰਜ
ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਤੋਂ ਬਣੇ,
ਸੂਹੇ ਗਗਨ-ਛੰਭ ਵਿਚ;
ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦਾ।

* * *

ਅਨੰਤ
ਅਸੰਖ ਰੂਪ ਧਾਰ;
ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾ;
ਅਨੰਤ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੀ ਚਲਦਾ।

ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਆਤਮ ਸਵਰੂਪ
ਸੁਹੱਪਣ ਦੇ ਨਾਨਾਵੇਸ ਬਣਾ;
ਆਪਣੇ ਰੂਪ ਦੀਆਂ
ਕੰਬਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦੀ;
ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਨੱਚਦਾ
ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਰੂਪ ਵਿਚ;
ਜਾ ਸਮਾਉਂਦਾ।

ਸੁਹੱਪਣ,
ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਸਿਰਜੇ
ਆਤਮ ਅਨੰਦ ਦਾ
ਸਰਵੁਚ ਰੂਪ—

ਜੋ ਸਾਡੀ ਰੂਹ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਿਚ
ਇਸ਼ਟ-ਦੇਵ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ
ਸੁਭਾਏਮਾਨ—
ਜਿਸਦੇ ਬਿੰਬ ਦਾ ਵੱਡਾ ਵਿਸਥਾਰ,
ਜਲਾਂ, ਥਲਾਂ ਤੇ ਅੰਬਰਾਂ ਤੇ
ਤਰਦਾ।

* * *

ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਦੇ ਮੰਦਰ,
ਅਸੀਂ
ਜੀਵਨ ਦੀ ਰਮਜ਼ ਲੁਕਾਈ ਬੈਠੇ—
ਨਿਰਮਲ ਸੁੰਦਰਤਾ,
ਅਤਿ ਉੱਚੀ ਮਸਤੀ ਨਾਲ ਮਖਮੂਰ ਪ੍ਰੀਤੀ
ਜੋ ਸਭ ਰੂਪਾਂ ਤੇ ਰੇਖਾਵਾਂ ਤੋਂ,
ਉਚੇਰੀ
ਸਰਵ ਸਮਰੱਥ ਸ਼ਕਤੀ।

ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ,
ਇਰਾਨ ਦਾ ਹਾਫ਼ਿਜ਼—
ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਕੂਕਦਾ—

"ਪੂਰਨ ਜਮਾਲ ਤੇਰਾ,
ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤ ਤੋਂ ਉਚੇਰਾ।
ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ ਅਧੂਰੀ,
ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਮਾਲ ਤੇਰਾ।
ਤੇਰਾ ਨੂਰਾਨੀ ਚਿਹਰਾ,
ਰੂਪ ਰੰਗ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ।

ਰੇਖ-ਭੇਖ ਤੋਂ ਉਚੇਰਾ,
ਹੈ ਅਨੰਤ ਰੂਪ ਆਤਮ ਪਿਆਰਾ ।"

ਇਹ ਸੌਂਦਰਯਮਈ
ਆਤਮ-ਸਰੂਪ ਹੀ
ਸਭ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ,
ਸੁੰਦਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ।

ਛੋਟੀ 'ਮੈਂ' ਤੇ ਮੇਰੀ ਹੋਣ ਦੀਆਂ,
ਸਭ ਮਿੱਠੀਆਂ ਖਿੱਚਾਂ,
ਆਪਣਾ ਕਾਮਨਹਾਰ ਅੰਤਰ;
ਆਪਣੇ ਵਿਚਲੇ ਆਪੇ ਦੇ;
ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀਆਂ ।

ਆਪਣੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਝੌਂਪੜੇ ਦੀਆਂ,
ਕੱਚੀਆਂ ਕੰਧਾਂ,
ਇਕ ਗਲੀ ਦੇ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ;
ਹਿਮਾਲਾ ਦੀਆਂ ਬਰਫਾਨੀ ਚੋਟੀਆਂ ਨਾਲੋਂ,
ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਲਗਦੀਆਂ ।

ਹਰੇ ਬਾਂਸ ਦੀ ਟਹਿਣੀ ਦੀ
ਇਕ ਖੋਥੀ ਪੋਰੀ,
ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਹੋਠਾਂ ਦੀ;
ਛੁਹ ਪਾ;
ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਤੇ ਮਾਨਵ ਜਗਤ ਲਈ;
ਇਕ ਜਾਗਦਾ ਗੀਤ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ।

ਉਹੀ ਪੋਰੀ
ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ,
ਚਰਾਂਦਾਂ ਵੱਲ
ਗੂੰਗੇ ਡੰਗਰਾਂ ਨੂੰ ਹੱਕਣ ਲਈ,
ਇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ।

"ਉਹ ਦਿਨ ਕਦੋਂ ਚੜ੍ਹੇਗਾ ?
"ਮੇਰੇ ਅਨੰਤ,
"ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
"ਤੇਰੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ;
"ਪਰਮ-ਅਨੰਦ ਦਾ
"ਵਰਦਾਨ ਪਾ—
"ਤੇਰੇ ਵਿਚ;
"ਧਿਆਨ ਮਗਨ ਬੈਠਾ,
"ਵਗ ਰਹੀ ਗੰਗਾ ਵਿਚ
"ਧੋਤੇ ਸੈਲ ਆਸਣ ਤੇ
"ਚਿਰ ਤੋਂ ਮੋਨ,
"ਤੇ ਮੇਰਾ ਸਗਲਾ ਆਪਾ,
"ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਮਖਮੂਰ—
"ਹੰਝੂ ਡਿਗਦੇ
"ਮਾਲਾ ਦਾ ਮਣਕਾ ਹੋ—
"ਮੇਰੀਆਂ ਮੁੰਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚੋਂ।
"ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ,
"ਇੰਨਾ ਨਿਰਜੀਵ—
"—ਕਿ ਮੇਰੇ ਦੋਹਾਂ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ
"ਚਿੜੀਆਂ ਬੈਠ—

"ਪੀਣ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ
"ਅਨੰਦ ਅੱਥਰੂ;
"ਇਹ ਸੋਚ
"—ਕਿ ਇਹ ਗੰਗਾ ਦੀਆਂ ਮੋਤੀ-ਬੂੰਦਾਂ,
"ਮੇਰੇ ਅੱਥਰੂ ਪੀਂਦੀਆਂ,
"ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਤੱਕਣ, ਇਕ ਦੂਜੀ ਵੱਲ,
"ਇਕ ਸੰਤੋਸ਼ ਭਰੀ ਤੱਕਣੀ।
"ਤੇ ਸਮਝ ਮੈਨੂੰ
"ਇਕ ਪਥਰੀਲੀ ਚਟਾਨ—
"ਆਪਣੇ ਸਿੰਗ,
"ਨੰਗੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਰਗੜਨ—
"ਆ—ਜੰਗਲੀ ਹਿਰਨ।"

ਹਰਿ ਚਰਣ ਕੰਵਲ ਮਕਰੰਦ ਲੋਭਿਤ
ਮਨੋ ਅਨਦਿਨੋ ਮੋਹੀ ਆਹੀ ਪਿਆਸਾ ।
ਕ੍ਰਿਪਾ ਜਲ ਦੇ ਨਾਨਕ ਸਾਰੰਗ ਕਉ
ਹੋਇ ਜਾਤੇ ਤੇਰੇ ਨਾਇ ਵਾਸਾ ।
—ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ

ਰਾਜ ਹੰਸ

ਰਾਜ ਹੰਸ !
ਹੇ ਸਵਰਨ ਪੰਛੀ !
ਹੈ ਇਹ ਤੇਰੇ ਖੰਭਾਂ ਦੀ ਚਮਕਾਰ
ਜਾਂ ਧੁਪ ਸੁਨਹਿਰੀ ਰੰਗ ਦਿੱਤੀ;
ਸਦਾ ਲਈ ਹੈ ਹਿੰਮ ਧਾਰ...।
ਜਗ ਦੀ ਮੰਮਟੀ ਸੋਹੇ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਝੀਲ ।
ਹੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਵਸਣਹਾਰ !
ਤੇਰੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਚੁੰਝ
ਰਹੀ ਦੁੱਧ ਪਾਣੀ ਨਿਤਾਰ ।
ਹੈਂ ਤੂੰ ਉਹ ਵਿਮੁੱਕਤ ਰੂਪ
ਨਿਹਾਰੇ ਜੀਵਨ ਨਦੀ ਦੀ ਧਾਰ ।
ਤੇਰੀ ਧੌਣ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਜਮਾਲ
ਝੱਲਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ;
ਨੀਲੇ ਗਗਨਾਂ ਤੋਂ ਜਿਸਦਾ ਕਮਾਲ ।
ਮੋਤੀਆਂ ਦਾ ਕਰੇਂ ਆਹਾਰ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੂੰਦ ਬਰਸੇ ਬਣ ਧਾਰ,
ਹਰੀ ਨਾਮ ਤੇਰਾ ਆਧਾਰ ।
*   *   *
ਹੇ ਆਤਮਾ ਮਹਾਨ !

ਨੀਲਿਆਂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ;
ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਅਨੰਤਾਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ
ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਦੀ ਵਾਯੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ—
ਤੇਰਾ ਦਮ ਘੁੱਟੇ,
ਉਚੀਆਂ ਹੇਮਕੁੰਟੀ ਚੋਟੀਆਂ—ਤੋਂ ਵਿਛੜਕੇ
ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਤੇਰੇ ਪ੍ਰਾਣ ।

ਜੰਗਲੀ ਮ੍ਰਿਗ ਨਾਫੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲ
ਜੇਹੜੀ ਕਥੂਰੀ ਹੈ ਹੁੱਲੀ—ਇਸ ਦੇਸ਼,
ਉਸ ਵਿਚ, ਰੱਤਾ ਰਹੇਂ ਹਮੇਸ਼ ।

ਹੇ ਸੌਂਦਰਯ ਆਤਮਾ;
ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ—ਪਰੇ ਦੀ ਵੱਥ
ਤੇਰੀ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਝਲਕਾਂ ਮਾਰਦੀ
ਤਾਰਿਆਂ ਭਰੇ ਗਗਨ ਦੀ ਅਨੰਤਤਾ ।
ਪਾਕ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ;
ਰੋਜ਼ ਸੂਰਜ ਆ ਕੇ ਕਰਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ।

ਪਵਨਾਂ ਦੀ ਅਸੀਮ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ—
ਤੇਰੀ ਦਾਸੀ
ਸੁਗੰਧ ਸਮੀਰਾਂ ਦੇ ਦੇਵ—
ਤੇਰੇ ਸਾਥੀ
ਫਿਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਜਾਣੀਏ,
ਤੂੰ ਛੱਡ ਆਵੇਂ ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਭਵਨ
ਤਾਂ ਜੋ ਸਾਂਝਾ ਕਰ ਸਕੇ,
ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰੇਮ ਪੀੜਾ ਦਾ ਗਮ ।

*　　*　　*　　*

ਉਤਰ ਆਵੇਂ

ਕਾਲੀ ਕੋਇਲ ਤੂੰ ਕਿਤ ਗੁਣ ਕਾਲੀ
ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੇ ਹਉ ਬਿਰਹੋਂ ਜਾਲੀ

ਕਾਲੀ ਕੋਇਲ

ਕਿਹੜੀ ਬਿਜਲੀ ਗਿਰੀ ਤੇਰੇ ਤੇ
ਹੋਏ ਤੇਰੇ ਖੰਭ ਕਾਲੇ
ਕਾਲੀ ਕੋਇਲ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਤੂੰ
ਟਹਿਕੇਂ ਵਾਂਗ ਉਜਾਲੇ।

ਅੰਬ-ਪੱਤਿਆਂ ਵਿਚ ਲੁਕ ਕੇ ਗਾਵੇਂ
ਮਿਠੇ ਮਿਠੇ ਗੀਤ
ਵਾਹ! ਤੇਰਾ ਸੰਗੀਤ।
ਉਚੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਗੀਤ ਤੇਰੇ ਦੀਆਂ
ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਾਕਾਰ
ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ;
ਯਾਦਾਂ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ।

ਕਿਉਂ ਏਨੇ ਬੇਚੈਨ!
ਬਣ ਚੰਗਿਆੜੇ ਭੜਕ ਰਹੇ ਨੇ
ਤੇਰੇ ਮਿਠੇ ਵੈਣ।
ਕਰ ਰਹੇ ਪ੍ਰਚੰਡ,
ਅਗਨੀ ਦਾ ਅਲੰਬ।

ਵੇਖੋ ਫੁੱਲ ਗੁਲਾਬ ਦੇ
ਲਟ ਲਟ ਬਲਦੇ ਪਏ
ਚੜ੍ਹ ਗਏ ਪੌਣ ਪਾਣੀ ਦੇ ਢਹੇ
ਬਲਦੇ ਪਏ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਸਾਏ
ਕਿਥੋਂ ਚੰਗਾੜੇ ਆਏ
ਕਿਸ ਇਹ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾਏ—
ਨਿਕੇ ਪੰਛੀ !
ਗੀਤ ਤੇਰੇ ਨੇ
ਕਿੰਜ ਕਿੰਜ ਘਾਇਲ ਕੀਤਾ
ਕਿਉਂ ਬਿਜਲੀਆਂ ਗਿਰੀਆਂ
ਕਿੰਜ ਅੰਬਰ ਕੜਕਾਏ

ਪ੍ਰੇਮ ਅਗਨ ਵਿਚ
ਸੜਕੇ ਮੇਰੇ
ਚਮਕ ਉਠੇ ਨੇ ਪੰਖ—
ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ ਨਵਨੀਤ
ਪਤਿਤੋਂ ਮੈਂ ਪੁਨੀਤ
ਏਸੇ ਲਈ ਬੇਚੈਨ ।

ਕਿਥੇ ਹੈ ਉਹ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮੈਂਡਾ ?
ਜਿਸ ਦੀ ਯਾਦ 'ਚ ਗਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਦਿਨ ਰੈਣ ।

ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡਾਂ ਦਾ ਖੇੜਾ—
ਹਰ ਅੱਗ ਭੜਕਾਵੇ
ਹੁੰਦੇ ਜਾਦੇ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ

ਬਾਗਾਂ ਦੇ ਪੱਤ ਸਾਵੇ
ਦਿਲ ਮੇਰੇ ਦੀ ਜਵਾਲਾ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ
ਹੋਰ ਭੜਕਦੀ ਜਾਵੇ ।

ਜਗਮਗ ਕਰਦੀ ਰੂਹ ਪਈ ਪੁੱਛੇ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਸਿਧਾਏ,
ਦੱਸ ਵੇ !
ਅਹਿੱਲ ਪੱਤਿਓ !
ਕਿਉਂ ਚੁੱਪ ਨੇ ਸਾਏ ।

ਕਦੀ ਕਦੀ—
ਅਚੇਤ ਹੀ
ਕਿਸੇ ਗਰੀਬੜੇ ਕਿਰਸਾਨ ਦੇ—
ਕਣਕਾਂ ਭਰੇ ਕੋਠੇ ਤੇ,
ਜਗਾ ਦੇਵੇਂ
ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਕੁਵਾਰੇ ਦਿਲ
ਆਪਣੇ ਅਨੋਮੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ—
ਕਹਾਣੀ ਛੇੜਕੇ ।

*   *   *

ਏਸੇ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ
ਕਿ ਹੋਵੇਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਵੇਖਕੇ—
ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਪਿਆਰ...।

*   *   *

ਮਨੁੱਖੀ ਦਿਲ ਸਾਗਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦੀ,
ਨਿੱਕੀ ਪ੍ਰੀਤ ਝੁਣਝੁਣੀ,
ਲਿਆ ਦੇਵੇ ਤੈਨੂੰ ਖੁਮਾਰ
ਤੇ ਤੂ ਆਪਣੇ ਉਚੇ ਆਸਣ ਤੇ ਵੀ—
ਬੈਠਾ ਕੰਬਦਾ ।

*   *   *

ਹੇ ਪ੍ਰੀਤ ਰਾਹੀਂ ਮੁਕਤਗਾਮੀ ਆਤਮਾ !
ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਜਾਣਨਹਾਰ
ਜਿਸਦੀ ਖਾਤਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ;
ਧੂੜ-ਲੱਦੀ,
ਧੂੰਏ-ਧੁਵਾਖੀ;
ਹਵਾ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰੇਂ ਪਾਰ
ਤਾਂ ਜੋ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤ ਸੰਗ ਬਚ ਜਾਵੇ ।
ਕੋਈ ਪ੍ਰੀਤ ਢੱਠੀ ਆਤਮਾ ।